Eylül - Aralık 2014 Yıl 20 Sayı 63 Fiyatı 25 TL. ISSN 1300-4174

# Yeni Türkiye

63

bu sayıda

# ermeni meselesi özel sayısı IV

**bilim adamları ve uzmanlardan arşivlere dayalı 249 makale, inceleme ve araştırma**

**genel değerlendirme, tarih boyunca türkler ve ermeniler,** ANTİK DEVİRDE ERMENİLER, SELÇUKLULAR VE ERMENİLER, OSMANLILAR VE ERMENİLER **osmanlı döneminde birlikte yaşayış,** SOSYAL KÜLTÜREL VE EKONOMİK HAYAT, TANZİMAT'IN İLANINDAN SONRA ERMENİLERİN İHTİDASI VE İRTİDADI TARTIŞMASI, OSMANLI'DA ERMENİ DEVLET ADAMLARI, **türk-ermeni kültür ilişkileri, ermeni sorununun ortaya çıkışında yabancı devletlerin rolü,** RUSYA'NIN ROLÜ, İNGİLTERE'NİN ROLÜ, FRANSA'NIN ROLÜ, AMERİKA'NIN ROLÜ, ALMANYA'NIN ROLÜ, VİLAYAT-I ŞARKİYE ISLAHATI, BATI BASININDA ERMENİ OLAYLARI, **ermeni meselesinde ermeni kilisesi'nin ve misyonerlik faaliyetlerinin rolü,** ERMENİ KİLİSESİNİN ROLÜ, MİSYONERLİK FAALİYETLERİNİN ERMENİ MESELESİNE ETKİSİ, **ermeni terör örgütlerinin faaliyetleri,** İSTANBUL'DA ERMENİ TERÖRÜ, ERMENİ TERÖR ÖRGÜTLERİ VE FAALİYETLERİ, ERMENİLERİN YURT DIŞINDAKİ TERÖR FAALİYETLERİ, **anadolu'da ermeni isyanları,** ERMENİ KOMİTELERİNİN ÇIKARDIKLARI İSYANLAR, VAN OLAYLARI, **anadolu'da ermeni mezalimi, katliamı ve soykırımı,** TÜRKİYE'DEKİ TOPLU MEZARLAR, ANADOLU'DA ERMENİ MEZALİMİNDEN ÖRNEKLER, **kafkasya'da (azerbaycan'da) ermeni mezalimi, katliamı ve soykırım,** AZERBAYCAN'DA ERMENİ MEZALİMİNDEN ÖRNEKLER, REVAN'DA ERMENİ SOYKIRIMI, DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE HOCALI KATLİAMI, **ermenilerin zorunlu göçü ve soykırım iftirası,** ERMENİLERİN ZORUNLU GÖÇÜ, SOYKIRIM İFTİRASI, ERMENİ MALLARININ HUKUKİ DURUMU VE EMVAL-İ METRÛKE KOMİSYONLARI, **ermenistan cumhuriyeti'nin kurulması,** ERMENİ İDDİALARININ MİTOLOJİK VE IRKÇI BOYUTU, ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SORUNLARI, TÜRK, TÜRKİYE VE ERMENİ ALGISI **ermeni diasporası ve 2015 yılı hazırlıkları, türkiye'nin 2015 yılı politikası ne olmalı?, çeşitlemeler**

*Bu dergi Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmaktadır.*

Scanned with CamScanner

*Zahide Alizade* 1918 Senesinde Azerbaycan'ın Kentlerinde Azerbaycanlı Soykırımı /

*Sevinç Aliyeva* Ermenilerin Yaptıkları Mart 1918 Bakü Soykırımı ve Dağıstan Müslümanlarının Azerbaycan'a Yardımı /

*Solmaz Rüstemova Tohidi* Bakü'de '1918 Mart Soykırımı' -Ermenilerin Azerbaycanlılara Karşı Toprak İddialarının Yeni Bir Boyutu /

*Vasif Gafarov* 1918 Senesinin Mart Ayında Ermenilerin Bakü'de Yapmış Oldukları Soykırım Cinayetleri /

*Hacer Verdiyeva* Tarihî Gerçekler veya Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Müslüman Mülteciliği Sorunu /

*Hacı Fahrettin Seferli* Ermeni Esaretinde Kalan Anıtlarımız /

*Beşir Mustafayev* Rus ve Ermeni Tehdidine Karşı Kuzey Azerbaycan'da Kurulan İlk Türk Siyasî Teşekküller /

# döndüncü cildin içindekiler

## Revan'da Ermeni Soykırımı

*Oktay Kızılkaya* Günümüz Ermenistan Coğrafyasında Türk Nüfusun Tarihî Süreçteki Durumu /

*Yavuz Aslan* Rus İstilasından Sovyet Ermenistanı'na Erivan (Revan) Vilayetinin Demokrafik Yapısı /

*Nigar Gözelova* Rusya İmparatorluğunun Dış Politikası ve XIX. Yüzyıl Başlarında İrevan Hanlığı'nda Etnodemografik Durumun Değişmesi /

*İlgar Vahitoğlu Nifteliyev* 1918-1920 Yıllarında Ermenilerin Erivan Bölgesinde Azerbaycan Türklerine Karşı Yaptıkları Soykırım ve Azerbaycanla İlgili İddiaları /

*Erol Kürkçüoğlu* Revan'dan Erivan'a Bir Şehrin Kimliği /

*Solmaz Rüstemova Tohidi* Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Ermeniler Tarafından Azerbaycan'ın Erivan, Zengezur ve Karabağ Eyaletlerinde Müslüman Nüfusunun Soykırımı /

*Tohid Melikzade* İrevan'da Ermenilerin Türklere Yaptıkları Soykırımdan Bir Belge /

*Enver Konukçu* XVII. Asırda Revan ve Çevresinde Bir Fransız Gezgin: Jean Chardin /

*Beşir Mustafayev* Ermenistan'da Yaşayan Müslümanlara Yapılan Mezalim (1988-1994) /

## Dağlık Karabağ Sorunu ve Hocalı Katliamı

*Mustafa Gökçe* İki Kardeş Devletin Ortak Sorunu: Karabağ ve Ermeni Meselesi /

*Osman Özkul-Hüseyin Vermez* Dağlık Karabağ Probleminin Tarihî ve Siyasî Nedenleri /

Scanned with CamScanner

*Araz Aslanlı* 20. Yüzyılın Başlarında ve Sonlarında Güney Kafkasya'da Ermeni Sorunu: Karabağ Sorunu Örneği /
*Tuğrul Veli* Uluslararası Hukuktaki Suç Kategorileri Açısından Hocalı Olayları /
*Arslantürk Akyıldız* Hocalı'da Yaşananlar /
*Keisuke Wakizaka* Ermenistan'ın Ulus-Devlet İnşası ve Meşruiyetinde, Ermeni Meselesi ve Karabağ Sorununun Rolü /
*Sübhan Elekber oğlu Talıblı* İran Basını ve Bilimsel Literatüründe Dağlık Karabağ Sorunu /

## ERMENİLERİN ZORUNLU GÖÇÜ VE SOYKIRIM İFTİRASI

### Ermenilerin Zorunlu Göçü

*Kemal Çiçek* I. Dünya Savaşında Ermeniler: Bir Zorunlu Göç Hikâyesi /
*Edward J. Erickson* Ermeni Tehciri ve Osmanlı Millî Güvenliği: Askerî Bir Gereklilik mi Yoksa Soykırım İçin Bir Bahane mi? /
*Ahmet Akgündüz* Ermeni Meselesine Yaklaşım Hatalarımız; Tehcir ve Soykırım Kavramları Işığında 1915 Tarihli Kararname /
*Nevzat Artuç* 1915 Sevk ve İskân Kanunu ve Cemal Paşa /
*Mesut Erşan* Tehcir ve Almanya /
*Salih Yılmaz* Birinci Dünya Savaşı'nın 100. Yılında Ermeni Sorunu, Tehcir ve Pontus Sorununa Genel Bakış /
*Önder Bayır* Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sevkinin Uygulanışı /
*Necdet Bilgi* Ermeni Tehciri ve Olaylarına İlişkin Vehib Paşa'nın Raporu /
*Volkan Martin* Ermeni 'Muhacir'lere Osmanlı Devleti'nin Tutumu Üzerine /
*Ömer Turan* Çorum'da Ermeniler ve Ermeni Tehciri /
*Hava Selçuk-Aziz Altı* Kayseri'de Tehcir, İhtida ve İskân /
*Mustafa Celalettin Hocaoğlu* 1915 Ermeni Tehcirinde Kullanılan Güzergâhlar /
*Osman Akandere* 'Artin' Cemal Bey'in Dâhiliye Nazırlığı Esnasında Ermeniler Lehine Yaptığı İcraatlar ve Verdiği Demeçler /
*Güzin Çaykıran* Osmanlı Ordusunda Hizmet Eden Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevk Edilmeyeceğine Dair Mukarrerat /
*Halil Özşavlı* Cemal Paşa'nın Suriye'de Ermeni Muhacirlere Yardımları ve Ayn-Tura Yetimhanesi /
İlber *Ortaylı* Ermeniler, Tehcir ve 2015 /

### Soykırım İftirası

*M. Hakan Yavuz* Ana Hatları ile Ermeni-Türk İlişkileri İncelemeleri /
*Yusuf Halaçoğlu* Çarpıtılan Tarih: Ermeni Soykırımı İddiaları /
*Yücel Güçlü* Yahudi Holokostu ile Ermeni Tehcirinin Mukayesesi /
*Alaaddin Yalçınkaya* Soykırım İddialarına Karşı AB Adalet Divanı Kararlarının Önemi ve Tahlili /
*Tal Buenos* Genovive: Hobbes ve Bir Ulusun Tabii Yaşama Hakkı /
*William A. Schabas* Uluslararası Vahşet Suçlarına Dair Bir Paradigma Olarak İnsanlığa Karşı Suçlar /
*Yücel Aktar* Enver ve Cemal Paşalarla Osmanlı Valileri, İmzalı Belgeler, Soykırım Tezlerini Çürütüyor /
*Yücel Aktar* Ermeni Mezalimine ve Soykırım İddialarına İlişkin Kavram Kargaşası /

### Ermeni Mallarının Hukukî Durumu ve Emval-i Metrûke Komisyonları

*Gül Akyılmaz* Osmanlı Hukukundaki Düzenlemeler Çerçevesinde Yabancı Ülke Vatandaşlığına Geçen Ermenilerin Gayrimenkullerinin Hukukî Statüsü /
*Hasan Güner* Ermenilerin Geride Bıraktıkları Mallar Hakkında Yapılan İlk Düzenlemeler ve Emval-i Metrûke Komisyonları /
*Kâzım Berzeg* Milletlerarası Hukuk Muvacehesinde Ermenistan'ın veya Ermenilerin Muhayyel Toprak Talepleri /

## ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN KURULMASI

### Ermeni İddialarının Mitolojik ve Irkçı Boyutu

*Emin Şıhaliyev* Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni İddialarının Mitolojik Boyutu /
*Gaffar Çakmaklı Mehdiyev* Ermeni Mono Etnik Milliyetçiliğinin Doğurduğu Öğretiler: Andranikizm ve Tseğakronizm /
*Bestami S. Bilgiç* Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Büyük Ermenistan'ın Kurulmasına Yönelik Hazırlanan Propaganda Yayınlarından Bir Örnek /

### Ermenistan Cumhuriyeti'nin Sorunları

*Vasif Gafarov* 1917 Rus Devrimi'nden Sonra Güney Kafkasya'da Politik ve Askeri Gelişmeler ve Ermeni Devletinin Kurulması /
*Yaşar Kop* Kars Anlaşması'nın Uygulanmasına Ermenistan'ın Tavrı /
*Gülay Mutlu* Ermenistan Rusya İlişkileri: Giderek Artan Bağımlılık /
*Hatem Cabbarlı* Ermenistan Cumhuriyeti'nin Etnik Yapısı ve İzlediği Politika /
*Bayram Güngör* Coğrafî Konum ve Bölgesel Sorunlar Kıskacında Ermenistan: Ekonomik Bakış /
*Göktürk Tüysüzoğlu* Farklı Dış Politika Seçenekleri Bağlamında Ermenistan Dış Politikasının Değerlendirilmesi /
*Ömer Erden* Millî Mücadele Dönemi Türk-Ermeni İlişkilerinde Sovyet Faktörü /
*Keisuke Wakizaka* Azerbaycanlı Sürgününün (1988) Ermenistan'ın Toplumsal ve Ekonomik Yapısına Etkileri /

Scanned with CamScanner

# Ermenistan'ın Ulus-Devlet İnşası ve Meşruiyetinde, Ermeni Meselesi ve Karabağ Sorununun Rolü

Keisuke Wakizaka*

## Özet

*Ortaçağdan beri Ermeniler dünyanın dört bir yanında dağınık bir şekilde yaşadıkları için hem diasporadaki hem de Ermenistan'daki Ermenilerin sosyo-ekonomik yapısı farklıydı ve ulus-devlet inşasında farklı yapıya sahip olan Ermenilerin nasıl birleştirileceği söz konusu olmuştur. Ayrıca Ermenistan, Rusya'nın çıkarlarına göre oluşturulmuş bir devlet olduğu için ulus-devlet inşasında gereken efsanenin nasıl sağlanacağı önemli bir konuydu. Bu bağlamda diasporanın kimliği içinde önemli rol oynayan "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat (Ermeni Davası)" doktrini Ermenilerin ulusal kimlik inşasında önemli rol oynamıştır. Karabağ Sorunu da "Ermeni Meselesi" ve "Ermeni Davası" bağlamında tartışıldı ve "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorununun devam etmesi Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyetinin son derece önemli bir kaynağı olmaktadır. Fakat son zamanlarda Ermenistan'ın kötü sosyo-ekonomik durumu, Ermenistan Ermenilerin bilincinde bu iki unsuru ikinci plana itmekte ve Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyeti de sallanmaya başlamaktadır.*

*Anahtar Kelimesi: Ermenistan, Ermeni Meselesi, Karabağ Sorunu, Kimlik, Meşruiyet*

## Giriş

1992 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Ermenistan'da diğer eski Sovyet ülkeleri gibi ulus-devlet inşası sürecine girmiştir. Kafkas ülkesi olan Gürcistan ve Azerbaycan çok uluslu devlet olduğu için bu devletlerin ulus-devlet inşasında azınlıkların entegrasyonu söz konusu olurken, Ermenistan "tek uluslu ülke" gibi göründüğü için ulus-devlet inşasının daha kolay olduğu düşünülmektedir. Fakat Ermenistan'da yaşayan Ermenilerden yerli insanların sayısı oldukça azdır ve geri kalanların çoğu Tebriz, İsfahan, Erdebil, Urumiye, Maku, Van, Kayseri, Mardin, Elazığ, Diyarbakır, Adana, Sivas, Erzurum ve Halep gibi çeşitli yerlerden göç edenlerdir. Göçmen olarak gelen Ermenilerin geçmişi, toplumsal yapısı ve arka planı oldukça farklıdır ve Ermenistan için çeşitli toplumsal-kültürel yapıyı taşıyan Ermenileri birleştirmek en önemli konu olmuştur. Ayrıca yurtdışında büyük ölçülü diaspora nüfusuna sahip olan Ermenistan'ın bir ulus-devlet olarak meşruiyetini sağlamak için onlardan destekler de önemlidir.

Ermenistan ile ilgili Türkiye'deki araştırmaların çoğu 1915 yılındaki "Ermeni Tehciri" kendisi ve Ermeni tarafının propagandasına karşı çalışmalara ağırlık vermektedir. Fakat Ermenilerin kimlik yapısı hakkındaki çalışmalar, "Ermenilerde Din, Kimlik ve Devlet" kitabını yazan Mahmut Niyazi Sezgin gibi az sayıda insanlar tarafından yapılmaktadır. Bu yüzden "Ermeni Meselesi" ve Ermenilerin kimlik yapısı ile ilgili tartışmalarda yeni katkıda bulunmak için bu çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışma, "Ermeni Meselesi"nin Ermenilerin kimlik yapısındaki yerini araştırdığı için genel olarak yapısalcılık metodolojisine göre yapılmıştır. Bu çalışmanın birinci bölümünde Ermenistan'ın demografik yapısı ve Ermenistan içindeki Ermenilerin toplumsal yapısı, yani Ermenilerin kim olduğu konusu yer alacaktır. İkinci bölümde "Ermeni Meselesi" ve olumsuz Türk-İslam imajının Ermeni kimliği ve Ermenistan'ın meşruiyetine etkisi tartışılacaktır. Üçüncü bölümde Karabağ Sorununun Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyetindeki rolü incelenecektir. Dördüncü bölümde ise Ermenistan'ın meşruiyetin sallanması ve günümüzdeki durumu incelenecektir. Sonuç bölümünde ise bu dört bölüm özetlenip Ermenistan'daki Ermeni kimliğinde "Ermeni Meselesi" ve kilisenin vazgeçilmez unsur olduğu ve bu unsurların halkın ilgisini kaybetmeye başladığı için Ermenistan'ın meşruiyetinin krize düştüğü çıkarılacaktır.

Bu çalışmalar yürütülürken kullanılan Razmik Panossian'ın "The Armenians: From Kings and Priests to Merchants and Commissars"[1] ve Mahmut Niyazi Sezgin'in "Ermenilerde Din, Kimlik ve Devlet"[2] kitabı, etnik grup olarak Ermenilerin kimliğinin tarihte nasıl bir oluşum sürecini izlediğini ve Ermenilerin kimlik yapısının nasıl olduğunu detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Sedat Laçiner'in "Türk-Ermeni İlişkileri"[3] ve "Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası"[4] kitapları Ermeni kimliği içindeki "Ermeni Meselesi"nin rolünü araştırmak için önemlidir. Karabağ Sorunu ve Ermeni kimliği konusunu incelemek için özellikle Arus Harutyunyan'ın doktora tezi "Contesting National İdentities in an Ethnically Homogeneous State: The Case of Armenian Democratization"u[5] kullanmaya oldukça değerdir. Ermenistan'da uzun zaman kalan bir Japon'un kurduğu internet sayfa olan "Hushigina Hushigina Arumenia [O kadar Acayip Ermenistan]", Ermenistan'daki toplumun durumu ve Ermenistan'daki halkın ne düşündüğünü basit bir şekilde anlatmaktadır.

## Ermenistan'da Demografik Yapı ve Ermenilerin Toplumsal Yapısı – Ermeniler Kimdir?

19. yüzyıldan beri devam eden Ermenilerin göçü ve diğer etnik grupların, özellikle Azerbaycanlıların Ermenistan'ı terk etmelerinden dolayı günümüzde Ermenistan'ın nüfusunun %98'ini Ermeniler oluşturmaktadır.[6] Bu yüzden Ermenistan'daki ulus-devlet inşasının başka eski Sovyet ülkelerindekilere göre dil politikası ve azınlık politikası gibi konularda daha rahat olduğu görülmektedir.

Fakat tarihte Ermeniler, özellikle ortaçağdan beri Halep, İsfahan, İstanbul, Venedik ve Tiflis gibi dünyanın çeşitli şehirlerinde cemiyetler oluşturdukları gibi[7] dünyanın her yerinde, özellikle İran ve Osmanlı topraklarında dağınık şekilde yaşamışlardır. Ermeniler yaşadıkları yerlerde genel olarak azınlık konumundaydılar. Bu durum toplumsal, mezhepsel ve fiziksel farklılıkları Ermeniler arasında oluşturmuştur.[8] Yani Tiflis, İstanbul, İsfahan, Tebriz, Urfa, Kayseri ve Bitlis'teki Ermeniler birbirlerinden farklıydılar. Ayrıca Ermeniler 19. yüzyıla kadar Türkler, Kürtler, Azerbaycanlılar ve Farslar gibi diğer topluluklarla son derece iç içe girmiş durumda oldukları için[9] Ermenilerin dilleri ve kültürleri beraber yaşayan toplulukların güçlü etkisi altında kalmıştır. Mesela, Ermeniler arasında yaygın olan dolma, köfte ve lahmacun gibi yemekler Türkiye, İran, Azerbaycan, Arap ülkeleri ve Gürcistan gibi ülkelerde de yaygındır. Ermeni halk müziklerinin ve danslarının çoğu Türk müziklerine ve oyunlarına oldukça benzemekte ve müzikte kullanılan aletlerin çoğu (saz ve kanun gibi) Türk halk müziğinde de kullanılmaktadır. [10]

Dil konusunda da Ermenice içinde Erivan, Gürcistan ve eski İran topraklarında

(*) Ortadoğu Teknik Üniversitesi Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, KAFKASSAM, Kafkas Stratejik Araştırmaları Merkezi Uzmanı

(1) Razmik Panossian, The Armenians: From Kings and Priests to Merchants and Commissars, New York, 2006.
(2) Mahmut Niyazi Sezgin, Ermenilerde Din, Kimlik ve Devlet, Ankara, 2005.
(3) Sedat Laçiner, Türk-Ermeni İlişkileri, İstanbul, 2004.
(4) Laçiner, Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası, Ankara, 2008.
(5) Arus Harutyunyan, Contesting National İdentities in an Ethnically Homogeneous State: The Case of Armenian Democratization, Doktora Tezi, Western Michigan University, 2009.
(6) Thomas De Waal, The Caucasus: an Introduction, Oxford, 2010, s. 31
(7) Bkz: Panossian, age., s.78-87.
(8) Tolga Başak, İngiliz Genelkurmay Başkanlığının Ermeni Raporu: "Tarihsel ve Etnolojik Açıdan Ermeniler" (5 Nisan 1918), Ermeni Araştırmaları, No: 44 (2013), s. 213.
(9) Bkz: agm., s. 196.
(10) Laçiner, Hangi Ermeni Sorunu, Ankara, 2009, s. 42-43.




Scanned with CamScanner

konuşulan Doğu Ermenice ve İstanbul gibi Osmanlı toprağında konuşulan Batı Ermenice vardır ve bu iki Ermenice arasında kelime ve dilbilgisi konusunda farklar bulunmaktadır. Ayrıca Ermenilerin yaşadıkları yerlerde diğer etnik gruplarla iç içe geçtikleri için Ermeniler ve başka etnik gruplar arasında Farsça, Türkçe, Arapça ve Gürcüce gibi diller konuşulurdu ve Ermenice ikincil dil statüsünde kalmıştır.[11] Ayrıca Ermenice kendisi de bu dillerden önemli derecede etkilenmiştir. Mesela Erivan ve Karabağ'daki Ermenicede Farsçanın etkisi güçlüyken, Gümrü, İstanbul ve Ahılkelek'teki Ermenicede ise Türkçe'nin etkisi daha güçlüdür. Başka deyişle, Tiflis, Van, Tebriz, İsfahan, Mardin, İstanbul ve Kayseri Ermenilerinin birbirleriyle anlaşmaları kolay değildir ve kültürel açıdan uyum içinde yaşayamayabilirler. Gerçekte de günümüzde Ermenistan'da yaşayan Ermeniler, yurtdışında yaşayan Ermenileri, özellikle Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan doğumlu Ermenileri sevmezler.[12]



Yani Ermeni olarak tanınan toplumun kimliği, etnisiteden daha çok kültür ve dine bağlı bir kimliktir. ASALA'nın liderlerinden biri olan Monte Melkonyan da "Ermeni" terimi hakkında şunları söylemiştir:[13]

"Tarihin incelenmesinin gösterdiği gibi, Ermeni kelimesi zamana göre farklı anlamda kullanılmıştır. Bir zamanda 'Ermenistan' bölgesinde yaşayanları ya da belli bir klanı, başka bir zamanda anadilin Ermenice olduğu kişileri ya da anadilin Ermenice olduğu hükümdarlar tarafından hüküm edilenleri ifade ederdi. Bazı zamanlarda Ermeni kelimesi Gregoryan kilisesine bağlı olanlar anlamında kullanılmıştır.[...]Ermeniler ister istemez binlerce yıldır komşu ve göçebe halklarıyla etkileşim içinde olmuşlardır. Başka halklar tarafından asimilasyon, başka milletlerin akını, yabancıların işgali ve komşu halklarıyla etkileşimden dolayı günümüzde fiziki görünüş itibariyle Ermeniler birbirinden çok farklıdırlar ve Ermeni kelimesinin ırki anlamı yoktur."

Burada Melkonyan, Ermenilerin başka halklarla uzun yıllar etkileşim içinde kaldığı için Ermeni kimliğinin etnik ve ırki özelliklerden daha çok din, kültür ve âdete dayalı olduğunu vurgulamaktadır. "Ermenistan" olarak tanımlanan alanda yaşayıp "Ermeni" olarak ifade edilen gruplar daha sonra Gregoryan kilisesi altında bir araya gelip cemaatleşmişlerdir.[14] Daha sonra bu gruplar dinselleştirilen "Hay" kimliği içerisinde asimile edilip hepsi "Ermeni milleti" olarak geçmiştir. Osmanlı devletinde de Ermeniler, sadece Gregoryan kilisesine bağlı olan herkes anlamına geliyordu. Katolik olan Ermeniler ise tam Ermeni olarak sayılmazdı.[15] 19. yüzyılın ikinci yarıyılından itibaren Ermeniler içinde laik Ermeni kimliğini oluşturmaya yönelik çabalar devam ediyordu, fakat Ermeniler içindeki laik milliyetçilik içinde de dini boyut önemli bir rol oynamaktaydı.[16]

Bu durumdan dolayı Ermenistan içinde yaşayan Ermeniler arasında büyük kültürel-toplumsal farklar mevcuttur ve Ermenilerin kimlik yapısı heterojen olmuştur.[17] Böylece Ermenistan'daki ulus-devlet inşasında, farklı toplumsal-kültürel yapılar ve heterojen kimliğe sahip olan Ermenilerin nasıl birleştirileceği sorusu ön plana çıkmıştır. Bu durum, Ermeni diasporasının "soykırım'ı tekrar canlandırması", "Türkiye ve dünyada 'soykırımın' tanınması", "tazminatın verilmesi" ve "Batı Ermenistan olarak tanımladığı Doğu Anadolu'nun Kurtuluşu"na yönelik stratejileri uygulamasına[18] yol açmıştır.

Ayrıca Ermenistan için ulus-devlet olarak meşruiyeti nasıl sağlayacağı da söz konusuydu. Ermenistan; Osmanlı İmparatorluğunun Orta Asya ile temasını kesmek ve Kafkasya'yı ele geçirmek için Rusya'nın stratejisi doğrultusunda oluşturulmuş,[19] başka deyişle emperyalist devletlerin çıkarlarına göre yaratılan bir devlettir. Bu yüzden birçok ülke anlatılan "emperyalist güçlere karşı bağımsız mücadele" gibi halkı birleştirip yücelten ve ülkenin meşruiyetini sağlayan "efsane"ye sahip değildi. Bu yüzden Ermenistan'ın ulus-devlet inşası için önemli konu, etnik açıdan Ermenilerin kim olduğu ve Ermenistan ve dünyada yaşayan Ermenileri nasıl birleştirip Ermenistan'ın devlet olarak meşruiyetinin sağlanması gerektiğiydi.

(11) Laçiner, 2008, s. 142.
(12) Örnek olarak bkz: Hushigina Hushigina Arumenia [O kadar Acayip Ermenistan], http://armenia.en-grey.com/ [13. 11. 2007].
(13) Monte Melkonian, The Right to Struggle (seçilmiş yazılar), Markar Merkonian (der.), 2. baskı, San Francisco, 1993, s. 26.
(14) Sezgin, age., s. 120.
(15) age., 121-122.
(16) Panossian, age., 194-196.
(17) age., s. 11.
(18) Ömer Faruk An, Türkiye'nin Dış Politikasına Etkisi Bakımından 2015'e Doğru Ermeni Meselesi, Ermeni Araştırmaları, No: 45 (2013), s. 180.



## Ermeni Kimliğinde ve Ermenistan'ın Ulus-Devlet İnşasında "Ermeni Meselesi" ve Olumsuz Türk-İslam İmajı

Sovyetler Birliği, ilk zamanlarda Lenin'in ileri sürdüğü "ulusun kendi kaderini tayin hakkı" doğrultusunda hâkimiyeti altında kalan halkların ulusal kimlikleri ve milliyetçiliğini geliştirmek için politikalar uygulamıştır. Bu durum Güney Kafkasya için de geçerlidir ve Sovyet hükümeti Ermeni aydınların Ermenistan'a gitmesini; ulusal kültür, Ermenice okulları, Erivan'daki yeni üniversite, konservatuar ve ulusal film stüdyosuna para vermeye teşvik etmiştir.[20] Diğer yandan, Lenin Doğu Müslüman halklarının emperyalizme karşı mücadelesini desteklemiş ve bu yüzden Sovyet Ermenistan, 1921 yılındaki Kars ve Moskova Antlaşması doğrultusunda Ermenistan'ın Doğu Anadolu üzerindeki toprak talebinden vazgeçmeye mecbur kalmıştır. Böylece ilk zamanlarda Sovyetler Birliği'ndeki Ermenilerin toprak ve siyaset üzerindeki çıkarı ikinci planda kalmıştır.[21] Bu zamanlarda Sovyetler Birliği Türkiye ile oldukça yakın ilişkiler kurmuş ve 1925 yılında Türk-Rus Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Bu yakınlık İkinci Dünya Savaşı zamanına kadar devam etmiştir.[22]

Diğer yandan, 1915 yılındaki tehcirden dolayı dünyanın her yerine dağılmış Ermeniler arasında ise 1915 Tehciri Batı ülkelerin destekleri ve bazı Ermenilerin propagandasından dolayı "Ermeni Soykırımı" olarak sunuldu ve "Ermeni Meselesi" diaspora Ermenileri için efsane haline gelmiştir.[23] Yurtdışında yaşayan Ermeniler, aynı zamanda farklı toplum yapısı içinde azınlık olarak yaşadıkları için asimilasyon tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve asimilasyona direnmek diaspora için söz konusu olmuştur. Yaşadıkları toplumlarla çatışmaktan kaçınmak isteyen Ermeniler, hem asimilasyona direnmek için hem de yaşadıkları toplumda sempati kazanmak için "Ermeni Soykırımı" efsanesini kullanmıştır.[24] Sonuçta Ermeni diasporası için "Hay Dat (Ermeni Davası)"[25] söz konusu olmuştur. Bu "Hay Dat" doktrini, Ermeni diasporasını Ermeni olarak birleştirmekten başka bu doktrine dayalı Ermeni kimliğini sonraki nesle aktarma imkânını da verir.[26] Ermeni kilisesi de bu doktrinin yeni nesillere aktarılmasını teşvik etmiş ve böylece yeni nesiller "Ermeni Meselesi"ni dava olarak görmeye başlamış ve "Ermeni Meselesi" Ermeni kimliğinin vazgeçilmez ve en önemli unsuru olmuş ve bir inanç haline gelmiştir.[27] Yani artık "Ermeni Meselesi"ni tartışmak ve bu konuda Ermeni'yi ikna etmeye çalışmak Ermeni diasporası tarafından "hakaret" olarak kabul edilmeye başlamıştır. Mesela, bu durum hakkında Sedat Laçiner şöyle söylemektedir:[28]

"İlk kuşak Ermenilerle anlaşmak daha kolaydı. Onlar Kars'ı da biliyordu, Maraş'ı da. Onlar Türkü de biliyordu, Ermeni'yi de. Bu nedenle uzak diyarlara da gitseler Türkü canavarlaştırmamaya, Ermeni'yi melekleştirmemeye büyük bir özen gösterdiler. İçlerin-

(19) Hasan Oktay, Türkiye'nin Doğuya Açılan Kapısı Kafkasya'ya Stratejik Bakış, Yeni Türkiye, No. 56 (2014), s. 440.
(20) Ronald Grigor Suny, Soviet Armenia: 1920-91, The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity, Edmund Herzig and Marina Kurkchiyan, London and New York, 2005, s. 115.
(21) agm., s. 115.
(22) Laçiner, 2004, s. 45.
(23) age., s. 26.
(24) Haluk Özdemir, Diaspora Ararat'ı Ararken: Ermeni Kimliği ve Soykırım İddiaları, Ermeni Araştırmaları, No. 14-15 (2004), s. 80.
(25) Bu terim hakkında bkz: Sezgin, age., s. 101-106.
(26) Özdemir, agm., s. 80.
(27) Laçiner, 2004, 26-27.
(28) Laçiner, 2009, 37-38.





Scanned with CamScanner

de radikaller de oldu elbette. Radikal milliyetçiler, radikal dinciler ve radikal solcular yaşananları bir sonraki nesle tek taraflı ve abartarak anlattılar elbette. Fakat onlar da biliyorlardı neyin ne olduğunu ve ne olmadığını. Nesil geçtikçe sorunlar daha da derinleşti. Nefret düzeyi her bir nesil de daha katmerleşti. Geldiğimiz noktada diaspora Ermenilerinin Türklere nefreti iman düzeyine yükseldi. [...] Bu nedenledir ki Ermeni diasporasının aşırı uçları soykırım iddialarını Türklerle konuşmayı bile reddediyorlar."

Bunu özetlersek, ilk kuşak başka insanlar tarafından abartılmış bir efsane olarak "Ermeni Meselesi"ni benimsemeyip Türklerle birlikte yaşadığı zamanı biliyor. Bu yüzden Türklere ve Ermenilere karşı sahip olduğu imaj daha objektifti. Fakat nesil geçtikçe Ermeniler gerçek Türkleri bilmeyip, sadece abartılmış şekilde "Ermeni Meselesi" ve Türkler hakkında kulaktan duyma yetiştirilmeye başlamıştır. Bu yüzden yeni nesillerin hayalinde sadece "Ermenileri acımasız şekilde katleden" Türk imajı sağlam şekilde kurgulanmış durumdadır.

Ayrıca Hüseyin Çakıllıkonak'ın yaptığı araştırmaya göre, "Ermeni Meselesi"nin çok önemli ya da önemli olduğunu söyleyenlerin oranı Türkiye doğumlu olanlar arasında %32,5, Halep doğumlu olanlar arasında %45, Fransa doğumlu olanlar arasında ise %67'dir.[29] Bu, eski kuşağa göre diaspora olarak doğan yeni nesillerde Türklere nefret daha şiddetlidir.

Böylece Ermeni diasporası içinde, özellikle yeni nesillerde Ermeni kimliği Türklere nefret ve "Ermeni Soykırımı" adlı acı üzerine kurulur ve diasporayı birleştirip Ermeni olduğunu gösteren en önemli unsur "Ermeni Meselesi" ve Türk nefreti olmuştur.

Stalin zamanından itibaren Sovyetler Birliği de "Hay Dat" doktrinini kullanmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nde Stalin iktidara geldikten sonra, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri kötüye doğru gitmiştir. Stalin o zamandan beri Türkiye'ye karşı Ermeni kartını kullanmaya başlamıştır. 1942 yılında Ermenistan'daki bazı kiliseler açılmış ve din adamlarının Sibirya'dan Ermenistan'a geri dönüşüne izin verilmiştir. Nisan 1943'de Eçmiadzin'deki dini işler konseyinin açılmasına, 1945 yılında ise Kilise konsülünün bu makama atanmasına izin verilmiştir. Buradaki Sovyet hükümetinin amacı, Ermeni kilisesini kullanarak dünyadaki bütün Ermenilerin lideri statüsünü güçlendirmekti.[30]

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra bu eğilim daha da ilerlemiştir. Dünya'nın dört bir yanında ve Ermenistan'da yaşayan Ermenileri birleştirip Rusya'nın etkisi altında tutmak için "anavatana geri dönüş" kampanyasını başlatmıştır.[31] Bu noktada, yurtdışındaki Ermenilerin çoğu "Anayurt" olan Anadolu'dan, özellikle Doğu Anadolu'dan tehcir edilmiştir. Bu yüzden Sovyetler Birliği'nin Ermeni diasporası için "Tarihi Ermeni toprağı" olan bu bölgeyi Ermenistan'a bağlayıp bu bölgeye Ermenilerin geri dönmesini sağlaması lazımdı. Dolayısıyla "anavatana geri dönüş" kampanyası Türkiye'den toprak talebi de içeriyordu ve bu kampanyanın başarısı için "Hay Dat" doktrini ve "Ermeni Meselesi" söz konusuydu. Sovyetler Birliği bu kampanya sürecinde "Hay Dat" doktrini ve olumsuz Türk imajını kullanmıştır ve Ermenistan Ermenileri arasında da Türklere karşı nefret artmıştır.[32] Ayrıca Ermenilerin tarih yazımı da "Hay Dat" doktrini doğrultusunda hazırlanmıştır.

Stalin zamanından sonra, Ermeni diasporası ve Ermenistan arasındaki ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır. Aslında Ermeni diasporasının önemli bir kesimi ile Ermenistan Ermenileri arasındaki ilişkiler pek güçlü olmadığı için[33] diaspora Ermenilerinin kimlik yapısı ve Ermenistan'dakilerin kimlik yapısı arasında fark görünmekteydi ve birliktelik yoktu. Bu yüzden Sovyetler Birliğinin, diaspora-Ermenistan ilişkilerini güçlendirip Ermenileri "Ermenistan" altında bir araya getirmesi ve "Ermenistan Devleti"nin meşruiyetini sağlaması lazımdı. Bu politika doğrultusunda 1962 yılında Erivan'daki eğitim kurumlarında diasporadaki Ermeni öğrencileri kabul edilmeye başlamıştır.[34] "Hay Dat" doktrinine ve Türklere karşı nefrete dayalı milliyetçiliğe yüksek seviyede sahip olan Ermeni diasporası Ermenistan içindeki Ermeni milliyetçiliğinin yükselişine teşvik etmiştir. Bu süreçte diaspora için hayati önem taşıyan "Ermeni Meselesi" Ermenistan Ermenileri için de hayati önem taşımaya başladı ve bu durum "Ermeni Meselesi"nin siyasallaşmasına sebep olmuştur.[35]

Bütün dünyadaki Ermeniler arasında "Hay Dat" doktrinine dayalı Ermeni milliyetçiliği, "Ermeni Olayı"nın 50. yıldönümü olan 1965 yılında zirveye ulaşmıştır. 24 Nisan 1965 tarihinde binlerce Ermeni "Ermeni Olayı"nın 50. yıldönümünü anmak için Erivan'da sokaklara dökülüp gösteri düzenlemiştir.[36] Bu gösteriden sonra Erivan'daki Tsitsernakaberd Tepesinde "Soykırım" anıtı dikilmiştir. Bu anıt, günümüze kadar Ermenilerin milliyetçiliğini ve ulusal kimliğini yetiştirmekte önemli rol oynamaktadır. Yani Ermenilerde milliyetçilik ve ulusal kimliği "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat" doktrini üzerinde kurumsallaşmış ve kitleselleşmiştir.[37] Ayrıca Ermeni milliyetçiliği ve bunun temelindeki "Hay Dat" doktrini Rusya ve Sovyetler Birliği'ne karşı muhalif olmak yerine Türk düşmanlığı ve bunun doğrultusundaki Rusya ile birlikteliğine dayanmakta olduğu için Sovyetler Birliği de bu Ermeni milliyetçiliğini destekleyip Türkiye'ye karşı kullanmıştır. Böylece "Ermeni Meselesi" Ermenistan'daki Ermeniler tarafından da kimliğin vazgeçilmez bir unsuru olarak benimsenmiş ve Ermenistan'da bir devlet olarak meşruiyetin kaynağı haline gelmiştir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, yeni bağımsızlığını kazanan Ermenistan bağımsız ulus-devlet inşası sürecine girmiştir. Birinci cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan, Karabağ'daki savaşta "Ermeni Meselesi"ne bağlı "Hay Dat" doktrinini aktif şekilde kullanmıştır. Ayrıca 1991 yılında kabul edilen Bağımsızlık Bildirisi'nin 11. maddesinde "soykırım"ın tanınması, Türkiye'den tazminat ve toprak talebi söz konusu olmaktadır.[38] 1994'den sonra ise Aşırı Milliyetçi olan Taşnak Partisini kapatmış ve ülkenin siyasal-ekonomik durumunu iyileştirmek için Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkiler kurma çabasına girmiştir. Fakat Ter-Petrosyan'ın bu politikasına karşı hükümet içinde tepki yükselmiş ve Ter-Petrosyan 1998 yılında istifa etmiştir.[39]

Robert Koçaryan zamanından itibaren ise, Koçaryan kendi meşruiyetini güçlendirmek için "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat" doktrinini aktif şekilde kullanmaya yönelmiştir. O, iktidara gelirken diasporanın milliyetçiliğiyle işbirliğini her konuda ileri sürmüştür. Koçaryan, Ermenistan'daki diasporanın etkinliğini artırmak için çeşitli tedbirler almış ve diaspora-Ermenistan ayrımını kaldırmaya çalışmıştır. Bunun önemli unsuru ise "Ermeni Meselesi" üzerinde kurgulanan "Türk nefreti"dir.[40] Koçaryan, "Ermeni Meselesi" konusuna her ortamda vurgu yaptı ve Türkiye ile ilişki kurmak için "soykırım"ın tanıması gibi ön şartlar koymuştur.[41] Böylece Koçaryan bu meseleyi dış politikasının en önemli gündemine getirmiş ve diasporanın desteğine ne kadar dayalı olduğunu göstermiştir. Yani Koçaryan, Ermeni kimliğinin temelindeki "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat" doktrinini kullanarak siyasal olarak güçlü olan Ermeni diasporasından hem ekonomi hem de siyasal desteklerini sağlamış ve diaspora Ermenile-

(29) Hüseyin Çakıllıkoyak, Diaspora'da Ermeni Kimliği: Paris ve Halep Örneği, İstanbul, 2005, s. 223.
(30) Laçiner, 2008, s. 126.
(31) age., s. 131.
(32) age., s. 131.
(33) Göktürk Tüysüzoğlu, Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke: Ermenistan, Ermeni Araştırmaları, No: 44 (2013), s.250.
(34) Laçiner, 2008, s. 143.
(35) age., s. 143.
(36) age., s. 147.
(37) age., s. 149.
(38) Sezgin, age., s. 110-111.
(39) Tüysüzoğlu, agm., s. 238.
(40) Laçiner, 2008, s. 541.
(41) Tüysüzoğlu, s. 239.



Scanned with CamScanner

ri ve Taşnak Partisi gibi milliyetçi kesiminin desteğiyle kendi meşruiyetini güçlendirmiştir.

Ermenistan bağımsızlığı kazandıktan sonra, özellikle Koçaryan zamanından sonra, sosyo-ekonomik açıdan kötü durumdaki Ermenistan'da milliyetçilik ve "Hay Dat" doktrinine dayalı eğitimi pekiştirmiştir.[42] Ayrıca televizyon yayınları ve üniversite eğitimi alanlarında da Ermeni milliyetçiliğini yüceltmeye yönelmiştir. Yani Ermenistan, halkın şikâyetinin kendi hükümetine doğru yönelmemesi için eğitim ve yayın gibi alanlarda "barbar ve acımasız düşman Türkler", "devamlı mağduriyete karşı direnip zafer kazanan kahraman Ermeniler", "Ermeni milletinin en büyük felaketi olan Ermeni Soykırımı" gibi ifadeler sürekli olarak kullanılmaktadır. Böylece Ermenistan kendi kimliği içindeki "Ermeni Meselesi"nin yerini pekiştirerek, ayrıca Ermenistan'daki halkın şikâyetini ve öfkesini Türkiye'ye yönlendirerek ulus-devlet olarak meşruiyeti güçlendirmeye yönelmiştir.



Koçaryan'dan sonra cumhurbaşkanı olan Serj Sarkisyan da "Ermeni Meselesi" ve olumsuz Türk imajını kendi meşruiyeti için kullanmaya devam etmiştir. Sarkisyan, Rokert Koçaryan gibi her fırsatta Türkiye'nin "Ermeni Soykırımı"nı tanımasının Ermenistan'ın en önemli dış politika gündemi olduğunu vurgulamaya devam etmiştir.[43] Ayrıca O, 2011 yılında dolaylı olarak Türkiye'den "soykırım"ın tanınmasını istemiş ve Doğu Anadolu'nun bir kısmının Ermenistan'a dâhil edilebileceği manasına gelen sözlerini söylemiştir. Sarkisyan, 16 Mayıs 2011 tarihinde Moskovskie Novosti gazetesine verdiği röportajda Türkiye ile barışmak için önce Türkiye'nin "Ermeni Soykırımı"nı tanımasının şart olduğunu vurgulamıştır.[44]

Ermenistan; "Ermeni Meselesi"nin incelenmesi ve bununla ilgili arşiv araştırılması konusundaki Türkiye'nin önerisini diaspora, Kilise ve Taşnak Partisi'nin baskısından dolayı reddetmiştir,[45] çünkü "Ermeni Meselesi"nin gerçeğinin açıklanması, abartılmış "Ermeni Olayı" üzerinde kurgulanan Ermeni ulusal kimliğinin zayıflamasına ve "Ermeni Meselesi"ne dayalı Ermeniler arasındaki birlikteliğin zedelenmesine sebep olacaktır. Bu takdirde "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat" doktrine dayalı ulus-devlet olarak meşruiyeti yıkılır.

## Ermeni Kimliğinde ve Ermenistan'ın Ulus-Devlet İnşasında Karabağ Sorunu

1988 yılında patlak veren Karabağ Meselesi ve Ermeni kimliği ve Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyetinde önemli rol oynamaktadır ve bu konuda "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat" doktrinin etkisi oldukça önemlidir.

"Hay Dat" doktrine dayalı Ermeni milliyetçiliğindeki söyleminde Ermenistan Ermenileri, Karabağ Ermenileri ve diaspora Ermenilerinin bileşeni vardır. Vatan kavramının bileşeni ise daha çoktur: Ermenistan, Karabağ, Nahçıvan, Cavahetya, Doğu Anadolu ve Kuzeybatı İran.[46] Ermeni milliyetçiliğini savunan Taşnak Partisi; "Hay Dat" ve Turancılık tehdidi bağlamında Ermenilerin çıkarını tanımlayan bildiriyi yayınlamıştır. Yerli elit olan Zori Balayan da böyle vurgulamıştır ki Karabağ sadece haritada görünen coğrafik nokta değil, aynı zamanda Turancılığın "Turan'a ulaşma" hedefini engelleyen bir provokasyondur.[47] Yani Karabağ Sorunu Ermeni milliyetçilere göre, "barbar ve acımasız Türk boyunduruğu"ndan tarihi Ermenistan toprağını kurtarmak için bir aşamadır ve Ermenilere karşı yapılan "Ermeni Soykırımı" ve "vatanın kaybı" adlı büyük adaletsizliğe karşı

(42) Hushigina Hushigina Arumenia [O kadar Acayip Ermenistan], http://armenia.en-grey.com/ [13. 11. 2007].
(43) Hazel Çağan, Ermeni Kültürü ve Ermeni Propagandası, Ermeni Araştırmaları, No: 45 (2013), s. 202.
(44) Davut Kılıç, 1915 Olaylarının 100. Yılına Doğru Ermeni Kilisesi ve Ermeniler Üzerine Bir Değerlendirme, Ermeni Araştırmaları, No: 44 (2013), s. 177.
(45) agm., s. 176-177.
(46) Sezgin, age., 109.
(47) Arus Harutyunyan, Contesting National Identities in an Ethnically Homogeneous State: The Case of Armenian Democratization, Doktora Tezi, Western Michigan University, 2009, s. 174.



intikamdır.[48] Böylece Ermeni milliyetçilerinin Karabağ Sorununa bakışında "Ermeni Meselesi" ve bundan kaynaklanan Türk nefreti önemli rol oynamaktadır.

Bu yüzden "Hay Dat" doktrinini birinci plana çıkaran milliyetçiler ve Ermeni diasporasına göre, Karabağ'daki barışın sağlanmasında Karabağ'ı bırakmak yenilgici yaklaşımdır ve Ermenilerin tarihi hakları ve haklı davalarına karşı büyük ihanettir. Bu yüzden onlar için sadece Karabağ'ın fiili bağımsızlığının garanti altında tutulması veya Ermenistan'la birleşmesi söz konusudur.[49] Yani Ermeni diasporası Ermenistan'ın Azerbaycan ile anlaşarak Karabağ Meselesi'nin çözülmesini istemiyor ve sorunun devam etmesi "Hay Dat" doktrini üzerinde oluşturulan onların ulusal kimliğinin korunması ve güçlendirilmesine de katkıda bulunuyordu.

Ermenistan devleti, özellikle Koçaryan döneminden itibaren Karabağ Sorununu dünyadaki Ermenileri birleştirmek için kullanmıştır. 1999 yılındaki seçimde Koçaryan'ın partisi olan Ermeni Cumhuriyetçi Partisi ve Halk Partisi; Karabağ'daki durumun devam etmesi ve bütün Ermeni silahlı kuvvetlerini Karabağ ulusunun kendi kaderini tayin etme hakkını desteklemek için, Karabağ'a yönlendirmenin son derece önemli olduğunu açıklamıştır. Ermeni Cumhuriyetçi Partisi, liberal kesimin "Hay Dat" doktrinini devlet ideolojisi olarak kullanmayı inkâr etmesini bütün Ermenilerin birlikteliğine zarar vermekle ve Ermenilerin en yüksek hedeflerinden saptırmaya çalışmakla suçlamıştır. Bu Partide yer alan eski başbakan Andranik Margalyan, Karabağ Savaşındaki en önemli zaferin ahlaki ve psikolojik zafer olduğunu vurgulamıştır. Yani Bu savaşın sonucu olarak, Ermeniler "kurban" kimliğine bağlı travmadan vazgeçmeyi başarmıştır. Margaryan'a göre Ermeniler sadece "soykırım"a uğrayıp vatanı kaybeden millet olduğuna değil, aynı zamanda anavatanı geri almayı başaran millet olduğuna emin olmuştur. Başka bir deyişle, Karabağ Savaşındaki zafer, Ermenilerin "Ermenileri katleden barbar ve acımasız Türklerin zulmüne karşı zaferi"dir ve Ermenilerin "Kahraman, üstün ve başarılı" olduğunu gösteren semboldür.

Ermenistan için Karabağ Meselesi, sadece "Anavatan" olan Ermenistan'daki Ermenileri ve diaspora arasındaki birlikteliği güçlendirip diasporadan destek sağlamak için kullanılabilen unsur değildir. Aynı zamanda Ermeni kimliği içinde "Kahraman, üstün ve başarılı" bir millet olarak gurur duygusunu yaratmıştır. Bu açıdan bakarsak Karabağ'da fiilen bağımsız olan devletin kurulması Ermeniler için son derece gurur duyulan bir olaydır. Dolayısıyla Karabağ Meselesi konusunda Azerbaycan ile anlaşmak, Ermenilerin kimliği içinde önemli yer alan bu gurur duygusunu mahveden bir girişimdir ve Ermeni milliyetçileri tarafından asla kabul edilemez.

Hem Koçaryan, hem de Sarkisyan sosyo-ekonomik açıdan kötü durumda olan Ermenistan'da halkın şikâyeti ve öfkesinin kendi tarafına yönelmesini engellemek için aktif olarak Karabağ Sorununu kullanmaktadır. Ermenistan hükümeti sürekli Karabağ'daki zaferini vurgulayıp halkın içindeki milliyetçilik duygusunu yüceltmekle ve Azerbaycan'a karşı sert davranmaya devam etmekle kendi iktidarını pekiştirmeye çalışmaktadır. Böylece Karabağ'da Ermeni ordusunun kalmaya devam etmesi, başka bir deyişle Karabağ Sorununun çözülmemesi Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyetini oluşturmaktadır.



## Ermenistan'daki Durumun Kötüleşmesi ve Ulus-Devlet Olarak Meşruiyetin Sallanması

Günümüze kadar Ermenistan, özellikle Robert Koçaryan döneminden itibaren kendisinin ulus-devlet olarak meşruiyetini sağlamak için "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorununu kullanarak, yani milliyetçi-muhafazakâr politikasına yönelip Batı ülkelerinde si-

(48) age., s. 176.
(49) age., s. 176.



Scanned with CamScanner

yasal ve ekonomik açıdan güçlü olan Ermeni diasporasıyla işbirliği içinde bulunmakta[50] ve hem siyasal hem de ekonomik destek sağlamaktadır.

Diğer yandan, Ermenistan bu tutumdan dolayı Azerbaycan ve Türkiye ile siyasal-ekonomik ilişkiler kuramamaktadır. Bu yüzden Kafkasya'daki Batı destekli Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye ekonomik işbirliğinden yararlanamamakta ve Kafkasya'da izole edilmiş bir hale gelmektedir.[51] Bu durum, Ermenistan'daki sermayenin gelişmemesine, teknik donanım gibi konularda yeterince destek sağlayamamasına ve yatırımın sınırlı kalmasına sebep oldu ve Ermenistan'ın ekonomik durumu kötüleşti. Özellikle Erivan dışındaki bölgelerin durumu oldukça kötüdür ve fiilen Ermenistan hükümeti tarafından terk edilmektedir. Bundan dolayı, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yaklaşık bir milyon kişi yurtdışına göç etmiştir ve yurtiçindeki nüfusun artması negatife dönüşmüştür.[52] Böylece Ermeniler arasında kimlik ve davranışlarda hasar görülmeye başlamıştır.[53] Ermenistan hükümeti, halkın bu duruma dikkat etmemesi için de "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorununu aktif şekilde kullanarak halkın şikâyetlerini Türkiye ve Azerbaycan'a yönlendirmeye çalışmaktadır. Fakat sonuç olarak Ermenistan'ın durumu daha da kötüleşmiştir ve bu yöntem yavaş yavaş geçerliliğini yitirmektedir.

Bu durumu, 1988 yılında büyük depremin olduğu Spitak'ı 2000'li yılların başında ziyaret eden bir Japon'a bir Spitak sakini şöyle anlatmıştır:[54]

Bu depremde bütün ailemi kaybettim... Elbette kışın çok soğuk olur. Neden başka yere göç etmeyip burada yaşamaya devam ettiğimi kendim de bilmiyorum. Belki vefat eden ailem burada uyuduğu içindir galiba...

Su mu? Almaya gidiyorum. Buraya yakındır. Sadece buradan içme suyu çıkıyor. Ama Sevan ve Cermuk'ta da bizim gibi yaşayanlar çok var. Ermenistan'da genel olarak çeşmeden su akmıyor. Hahaha... Japonya'da da böyle midir? Ne? Farklı mı? Tabii ki!

Yemekleri de kendim yapıyorum. Fakat bu durum sadece Spitak için geçerli değil. Ermenistan'ın diğer bölgelerinde de durum benziyor. İş mi? Yok. Ama bu da sadece burada geçerli değil. Her yerde durum aynıdır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra her yerde bütün fabrikalar ve işyerleri kapandı. Fakat özellikle Spitak'ın durumu berbattır. Belki işsizlik oranı %100'e yakındır. Gerçi çalışıyor gibi görünenler vardır.

Evi tekrar inşa edenlerin evlerinde tuvalet var. Biz burada ortak şekilde yaptığımız tuvaleti kullanıyoruz.

Hükümet mi? Baştan güvenmiyorum. Depremden sonra ilk zamanlarda çeşitli ülkelerden birçok kurtarma ekipleri ve yardım grupları geldi, fakat hemen geri döndüler. Hükümetin bize para vermemesinin sebebi de bildiğimiz "Karabağ Savaşı"dır.

Çaremiz yok. Depremden dolayı ölenler var, savaşta ölenler de var. Yurtdışındaki Ermeniler de sadece Karabağ'a merak ediyorlar. Şimdi ise Karabağ'dakilerin duruma göre bizim durumumuz çok daha beter, öyle değil mi?

Ne? Bundan sonra Karabağ'a mı gideceksin? İyice gözlemle, Stepanakert'in durumunun nasıl olduğunu! Laçin yolunun durumunu bu yolunkiyle karşılaştır! Vallahi Grasnost'tan sonra hiç iyi bir şeyler olmadı!"

Bu sohbetten anlaşılan budur ki, Ermenistan'da yaşayan Ermenilerin ekonomik ve toplumsal durumu daha kötü olmasına rağmen hem Ermenistan hükümeti hem de Ermeni diasporası sadece Karabağ Sorunu ve

(50) Tüysüzoğlu, agm., s. 235-236.
(51) Laçiner, 2004, s. 542.
(52) Merve Nezihe Özer, Ermenistan'ın Nüfusu Neden Azalıyor, Anlım Üniversitesi, http://seal.atilim.edu.tr/ermenistanin-nufusu-neden-azaliyor [04. 01. 2013].
(53) Laçiner, 2008, s.542.
(54) Hushigina Hushigina Arumenia [O kadar Acayip Ermenistan], http://armenia.en-grey.com/ [13. 11. 2007].



"Ermeni Meselesi"yle ilgilenip Ermenistan'ın diğer yerlerinde yaşayan Ermenileri terk etmektedir. Yani Ermenistan'daki Ermenilere göre önemli olan artık "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorunu değil, kötü ekonomik durum, altyapının zayıflığı ve işsizlik sorunudur. Böylece Ermenistan'ın diğer yerlerinde yaşayanlar artık "Ermeni Meselesi" ve "Karabağ Sorunu" konularından bıkmış durumdadırlar. Gerçekten de Ermenistan'ın berbat ekonomik durumu ve buna karşı Ermenistan hükümetinin tutumuna karşı halkın şikâyeti oldukça büyüktür. Gerçekten de 2011 yılında Erivan'da hükümetin istifasını istemek için binlerce kişi Başkent meydanında toplayıp işsizlik, yüksek enflasyon ve hayat pahalılığını protesto etmiştir. Bu gösteriye eski cumhurbaşkanı olan Levon Ter-Petrosyan da katılmıştır.[55]

Aynı zamanda, Ermenistan hükümeti ve Ermeni diasporasının Türkiye ve Azerbaycan'a karşı sert tutumu Ermenistan toplumunun önemli bir kesiminde çok ciddi olarak eleştirilmeye başlamış[56] ve Ermenistan'daki bazı aydınlar ve siyasal partiler de Ermenistan'ın "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorununa daha yumuşak ve gerçekçi yaklaşımları benimsemeye yönelmiştir. Bu noktada Ermenistan Meclisinde 36 koltuğa sahip olan Müreffeh Ermenistan Partisi "Ermeni Meselesi" ve Türk-Ermeni ilişkilerini (ayrıca, bu dolaylı olarak Azerbaycan ile ilişkiyi de kapsar) şöyle değerlendirmektedir:[57]

"Takip edilmesi gereken ahlaki standartlar var. "Ermeni Soykırımı"nın kurbanlarının halefleri rahatlamak için bir şey istiyorlar, ama onlar her şeyi alıyorlar, çünkü inkâr soğuk ve devamlı tavırda yer almaktadır. Bu doğru değildir. Partinin hiçbir şikâyeti yoktur. Biz Türkiye ile ilişkileri başlatıp derinleştirmeye hakikaten değer veriyoruz. Birinci aşamada konuşulan konu doğal olarak sadece ekonomik ve diplomatik ilişkilerdir. Aniden ciddi siyasal ilişkileri başlatmak imkânsızdır. Ama komşuyla minimum ilişkiler en azından gerçekleştirilmelidir. Düşünüyorum ki ondan sonra o iki halk ilişkileri devam ettirmenin avantajını bulabilir. Sonuçta hayat devam eder ve biz komşuyuz. Sadece Türkiye ile ilişkileri kurmayı değerlendirdikten sonra, "Ermeni Soykırımı"nın tanınmasını değerlendirebiliriz. Ne kadar derin derecede ilişkilerin geliştiği ve bizim nasıl komşu olduğumuz devamlı olarak görünmektedir. Günahkârlık duygusu ve gerçek pişmanlık duygusu aslen önemlidir. Komşu olarak biz birbirimizi iyi tanımıyoruz. Özellikle Türkiye gerçekten genel olarak bizi, siyasal elitimizi, Ermenistan'ı iyi tanımıyor. İletişim hem "Ermeni Soykırımı"nın tanınması için hem de ilişkilerin iyileşmesi için önemlidir."

Yani bu parti şunu vurgulamak istemektedir ki, "Ermeni Soykırımı"nın tanınmasından önce ilk olarak Türkiye ile ilişkileri kurup geliştirdikten sonra da "soykırım"ın tanınması için çalışmaya yönelebilir çünkü günümüzdeki Ermenistan'ın kötü sosyo-ekonomik durumunun toparlanması "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorunundan daha önemlidir. Bu yüzden "Soykırım" konusuna öncelik vermektense, kötü durumdan kurtulmak için Türkiye (bir de dolaylı olarak Azerbaycan) ile diplomatik ilişkiler kurup uluslararası sisteme entegre olmak Ermenistan'ın çıkarı için daha uygundur ve ön planda geliyor. Levon Ter-Petrosyan da Ermenistan'ın uluslararası sisteme entegre olması ve sosyo-ekonomik durumun iyileştirilmesinin "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorunundan daha önemli olduğunu vurgulamakta ve onun 2008 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçiminde kazandığı oy oranı %21,5'tir.[58] Onun seçimde ihmal edilemez seviyede oy kazanması, Ermenistan Ermenilerinin önemli kesiminde "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorununun geri planda kaldığını ve diaspora Ermenileri ve Ermenistan Erme-

(55) Ermenistan'da Protestocular Meydana İndi, İlke Haber Ajansı, http://www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/ermenistanda-protestocular-meydana-indi.html [19. 02. 2011].
(56) Tüysüzoğlu, agm., s. 250.
(57) Lilit Gasparyan, Armenian Political Parties and the Armenian Genocide, Repairfurture.net, http://www.repairfuture.net/index.php/en/genocide-standpoint-of-armenia/armenian-political-parties-and-the-armenian-genocide-lilit-gasparyan [01. 03. 2014].
(58) Tüysüzoğlu, age., s. 242.



Scanned with CamScanner

nilerinin kimlik yapısı arasında çok farkların olduğunu göstermiştir.

Böylece "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorunu, Ermenistan'daki Ermeniler arasında kimliğin önemli unsuruyken gerçek hayatta ise bu konuların önemi azalmaya başlamıştır. Yani "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorunu artık Ermenistan'daki Ermenileri birleştirmek için etkili bir konu olarak işlevini yavaş yavaş kaybetmektedir ve bu sorunlara dayanan Ermenistan'ın ve Ermenistan hükümetinin ulus-devlet olarak meşruiyeti önemli derecede sallanmaya başlamıştır.

## Sonuç

Ermenistan'da yaşayan Ermenilerin hemen hemen hepsi 19. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu ve İran'dan göç eden Ermenilerden oluşmakta ve ortaçağdan beri dünyanın dört bir yanına dağılarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Bunun için herkes farklı toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıya sahip olmuş ve Ermeniler arasındaki ortak nokta sadece Gregoryan kilisesine mensup olmakla kalmıştır. Bu yüzden Ermeniler arasında birliktelik zayıftı ve Ermenistan'ın ulus-devlet inşası sürecinde, farklı toplumsal-kültürel yapıya sahip olan Ermenilerin nasıl birleştirileceği ve ulus-devlet olarak meşruiyetin nasıl sağlanacağı söz konusu olmuştur.

Bütün dünyadaki Ermenileri bir çatı altında birleştirmek için ve Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyetini sağlamak için "Ermeni Meselesi" oldukça önemli rol oynamaktadır. Diasporadaki Ermeniler 1915 yılındaki tehcirden sonra kendi toplumunu asimilasyondan korumak için "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat" doktrinini kullanmış ve sonraki nesillere aktarmaya devam etmiştir. Böylece diaspora Ermenileri için "Ermeni Meselesi" kimlik içindeki vazgeçilmez unsur olmuş ve Türklere karşı olan nefretleri onların kimlik yapısının temelini oluşturmuştur.

Sovyetler Birliği de özellikle Stalin'den sonra Ermeniler içindeki Türk nefreti ve "Hay Dat" doktrinini kullanmaya başlamış ve diaspora-Ermenistan arasındaki ilişkilerini güçlendirmeye yönelmiştir. Bu süreçte Ermenistan'daki Ermenilerin kimliğinde de "Ermeni Meselesi" önemli yer almış ve dünya çapında Ermenilerin Türklere karşı nefreti zirveye ulaşmıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, özellikle Koçaryan döneminden beri Ermenistan "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat" doktrinini ulus-devlet olarak kendi meşruiyetini sağlamak için aktif olarak kullanmaktadır.

Karabağ Sorunu da Ermeniler içinde "Ermeni Meselesi" ve "Hay Dat" bağlamında anlatılmaktadır. Ermenistan için bu sorun sadece diasporadan destek sağlayıp Ermenistan ve diasporayı birleştiren unsur olarak değil, aynı zamanda Ermenilerin kimliğini "zulme karşı savaşıp zafer kazanan kahraman, üstün ve başarılı millet" olarak yücelten unsur olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Karabağ Sorunu, Ermenilerin kimlik yapısı içinde "Ermeni Meselesi" ile birlikte önemli bir yer almaya başladı. Koçaryan ve Sargisyan da bu durumu yani Ermeni ordusunun Karabağ'da durmaya devam etmesini "zafer ve Ermenilerin yüceliğinin simgesi" olarak değerlendirip Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyetini sağlamak için kullanmaktadır.

Fakat son zamanlarda Ermenistan'ın sosyo-ekonomik durumu gittikçe fenalaşmakta ve bu durumun karşısında Türkiye ve Azerbaycan'a karşı daha gerçekçi ve esnek yaklaşımın uygulanması gerektiğini savunanlar da yavaş yavaş artmaktadır. "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorunu Ermenistan'daki Ermenilerin ilgisini kaybetmeye başlamış ve sosyo-ekonomik durumun iyileştirilmesi Ermenilerin bilinci içinde daha önemli yeri almaya başlamıştır. Böylece Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyeti sallanmaya başlamıştır.



Sonuç olarak, farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip olan Ermenileri birleştirip Ermenistan'ın ulus-devlet olarak meşruiyetini sağlamak için "Ermeni Meselesi" ve Karabağ Sorunu oldukça önemli rol oynamaktadır. Fakat günümüzdeki Ermenistan'ın gittikçe kötüleşen sosyo-ekonomik durumunun karşısında bu unsur ulus-devlet olarak meşruiyetin kaynağı statüsünü kaybetmeye başladı ve Ermenistan, bu unsura dayanmayan yeni ulusal kimliği aramak zorunda kalmıştır.

## Bibliyografya

An, Ömer Faruk. Türkiye'nin Dış Politikasına Etkisi Bakımından 2015'e Doğru Ermeni Meselesi, Ermeni Araştırmaları, No: 45 (2013).

Başak, Tolga. İngiliz Genelkurmay Başkanlığının Ermeni Raporu: "Tarihsel ve Etnolojik Açıdan Ermeniler" (5 Nisan 1918), Ermeni Araştırmaları, No: 44 (2013).

Çağan, Hazel. Ermeni Kültürü ve Ermeni Propagandası, Ermeni Araştırmaları, No: 45 (2013).

Çakıllıkoyak, Hüseyin. Diaspora'da Ermeni Kimliği: Paris ve Halep Örneği, İstanbul, 2005.

De Waal, Thomas. The Caucasus: an Introduction, Oxford, 2010.

Ermenistan'da Protestocular Meydana İndi, İlke Haber Ajansı, http://www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/ermenistanda-protestocular-meydana-indi.html [19. 02. 2011].

Gasparyan, Lilit. Armenian Politikal Parties and the Armenian Genocide, Repairfurture.net, http://www.repairfuture.net/index.php/en/genocide-standpoint-of-armenia/armenian-political-parties-and-the-armenian-genocide-lilit-gasparyan [01. 03. 2014].

Harutyunyan, Arus. Contesting National Identities in an Ethnically Homogeneous State: The Case of Armenian Democratization, Doktora Tezi, Western Michigan University, 2009.

Hushigina Hushigina Arumenia [O kadar Acayip Ermenistan], http://armenia.en-grey.com/ [13. 11. 2007].

Kılıç, Davut. 1915 Olaylarının 100. Yılına doğru Ermeni Kilisesi ve Ermeniler Üzerine Bir Değerlendirme, Ermeni Araştırmaları, No: 44 (2013).

Laçiner, Sedat. Türk-Ermeni İlişkileri, İstanbul, 2004.

_____. Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası, Ankara, 2008.

_____. Hangi Ermeni Sorunu?, Ankara, 2009.

Melkonian, Monte. The Right to Struggle (seçilmiş yazılar), Markar Merkonian (der.), 2. baskı, San Francisco, 1993.

Oktay, Hasan. Türkiye'nin Doğuya Açılan Kapısı Kafkasya'ya Stratejik Bakış, Yeni Türkiye, No. 56 (2014).

Özdemir, Haluk. Diaspora Ararat'ı Ararken: Ermeni Kimliği ve Soykırım İddiaları, Ermeni Araştırmaları, No. 14-15 (2004).

Özer, Merve Nezihe. Ermenistan'ın Nüfusu Neden Azalıyor?, Atılım Üniversitesi, http://seal.atilim.edu.tr/ermenistanin-nufusu-neden-azaliyor [04. 01. 2013].

Panossian, Razmik. The Armenians: From Kings and Priests to Merchants and Commissars, New York, 2006.

Sezgin, Mahmut Niyazi. Ermenilerde Din, Kimlik ve Devlet, Ankara, 2005.

Tüysüzoğlu, Göktürk. Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke: Ermenistan, Ermeni Araştırmaları, No: 44 (2013).



Scanned with CamScanner